

Un «Cronicó» del segle xv

EZEQUIEL GORT I JUANPERE

Relligat dins d'un volum de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus, pertanyent al fons de la comunitat de preveres de l'església de Sant Pere d'aquesta ciutat, i retolat *Llibre de Decrets i Sentències, etc. 1635-1862*, es troba un text encapçalat per una rúbrica molt tardana —amb lletra de finals del segle xviii o potser de principis del xix— que diu: «*Algunas noticias antigas, memorables y curiosas*», rere la qual hi ha un text (que ocupa els folis 22r a 25v de l'esmentat llibre) que conté un cronicó, fins ara inèdit, redactat cap a mitjan segle xv i que recull la història nacional des de la conquesta de Girona pels cristians l'any 785, fins a l'any 1432, per bé que la narració comença molt abans, en concret des de l'escapçament de sant Jaume, tot i que segons el preàmbul original, el «Cronicó» va «des de l'eveniment de Jesucrist ensà».

L'anàlisi paleogràfica ens mostra que és un text —probablement una còpia— fet per una sola mà i, com ja he dit, cap a mitjan segle xv. Atenent la darrera data del text, es devia fer cap als anys trenta de la referida centúria. La seva elaboració original devia ser feta —o acabada— per un autor desconegut que va viure en la primera meitat d'aquest segle, naturalment a partir d'altres textos anteriors, que copià o bé que extractà, ja que els comentaris més amplis corresponen al darrer període, és a dir, al segle xv i fins i tot en un moment l'autor parla en present, tot referint-se a les persones que eren a Peníscola el dia que va morir Benet XIII, mentre que pel que fa als temps anteriors, com més enrere va, resulta més breu.

Referent al lloc de redacció, fa l'efecte que és una obra d'un autor barceloní, ja que situa algunes de les notícies d'una manera molt concreta a Barcelona, com és el cas de l'assalt als calls de

l'any 1391, que tot i ésser un fenomen generalitzat, el situa exclusivament en aquesta ciutat, així com també hi esmenta l'arribada de la notícia de la mort de Climent VII —VI, en el text— o bé l'elecció de Benet XIII, entre altres. El fet d'haver-se trobat aquest «Cronicó» a Reus, pot fer pensar que el present text és obra d'un copista local, ja fos de Reus o bé de Tarragona. Això és possible, però de ser així, la seva feina es va reduir a la simple còpia de l'original, ja que les poques notícies que fan referència al Camp de Tarragona són de caràcter més bé general i l'única que concreta una població del Camp, fa esment a un fet que en el seu moment devia colpir tot el país, com és l'assalt dels pirates a Barenys el 1406 i el captiveri que va patir tota la seva població, la qual fou traslladada al nord de l'Àfrica.

Pel que fa al contingut, inclou un centenar de notícies, que es poden aplegar, cronològicament, de la següent manera: divuit pertanyen a fets anteriors a l'any mil; del segle XI n'hi ha una de sola, mentre que el nombre augmenta pel que fa al segle XII, amb tretze, i sobretot a partir del segle XIII, amb trenta-dues; per al segle XIV, hi ha un total de vint-i-un registres i quinze per al segle XV, els quals són tractats més àmpliament.

L'àmbit temàtic es pot destriar en tres apartats: religió, militar i meravellós. Primerament vegem el religió: ocupa gairebé la totalitat de les notícies anteriors a l'any mil, i se cenyeixen, la majoria, en el relat molt breu de la mort d'un sant. És interessant la referència a la fundació de l'orde cistercenc, el 1098, que «fo edificada o constituïda la casa dels chrestians» i continua amb l'entrada a l'orde de sant Bernat, amb més de trenta companys, el 1112, i passa després a la fundació de Poblet, que el text situa a l'any 1154.

També hi ha una certa notícia de sant Francesc, santa Clara i el seu orde, la mort del fundador dels predicadors, la croada contra els heretges i el cisma d'Occident.

Aquest primer camp temàtic és el més universal. Tret d'aquest tipus de notícies, la resta ja pertany gairebé exclusivament a l'àmbit nacional, i aquí el tema es dedica a les grans gestes militars, com la conquesta de Girona, Barcelona, Almeria, Saragossa, Osca, Tortosa, Lleida, Fraga, Siurana, ciutat de Mallorca, València,... i fins refereix (tal com també fan d'altres crònics) la conquesta de Jerusalem.

Podem veure a grans trets l'expansió catalana, les guerres de Sicília, la lluita contra Gènova, la guerra dels dos Peres, així com

algun episodi de la guerra dels Cent Anys i les guerres italianes d'Alfons el Magnànim.

El tercer apartat temàtic és el corresponent al món meravellós, sobrenatural o bé catastròfic. En aquests aspectes, el present text conté algunes descripcions interessants, ocupen gairebé una quarta part de la totalitat, i van des de les pluges de foc, de sang o bé d'aliments, fins a les plagues de llagostes, d'orugues i el pas de la pesta negra, passant per la visió dels cometes, els moments de fam a causa de les males collites, les pluges catastròfiques i els terratrèmols.

Finalment destacarem les notícies que tenen més incidència al Camp de Tarragona, com són les relatives als assassinats dels arquebisbes Hug de Cervelló el 1171 i Berenguer de Vilademuls el 1194, una plaga de llagosta el 1357, un aiguat el 1404 i la destrucció de Barenys el 1406.

El text íntegre del «Cronicó» que podríem denominar «de Reus», atenent el lloc de la trobada, és el següent:¹

[Fol. 22r]

Aci deius scrit se seguexen canalars de algunes coses notabbles e maravellozes que s són seguides en lo món de l'eveniment de Jesucrist ensà.

En l'any de .XLV. sanct Jaume apòstol, qui jau en Compostella, ffo scapsat.

En l'any de la Incarnació de .LXX. sanct Pere e sanct Pau prengueren martiri en Roma.

En l'any de .LXXII. Titus destroní la ciutat de Jerusalem e foren venuts los jueus .XXX. per un diner.

En l'any de .c. sanct Johan apòstol evangelista, se reposa en la ciutat de Effès.

En l'any de .cccviii. aparech sanct Miquell en lo munt de Garga.

En l'any de .cccxlvi. e .v. any après mort de Contestí, morí sanct Nicholau, bisbe de l'Esmirres.

En l'any de .cccc. morí sanct Jerònim en la ciutat de Bellem.

En l'any de .ccccii. morí sanct Ambrós, bisbe Mediolencis.

En l'any de .cccxl. morí sanct Agustí.

1. He normalitzat l'ús de la puntuació, accentuació i majúscules. Les dates i les xifres, per major claredat, les he transcrit sempre en versaletes i entre puntets.

En l'any de .CCCCXLVI. morí sanct Martí, bisbe Turonensis.

En l'any de .DXXVIII. morí sanct Benet.

En l'any de .DXCV. morí sanct Gregori, papa e doctor.

En l'any de .DCCLXXXV. aparagueren osts o companyes en lo cel qui havien creus en llurs vestiments. E molts viren ploure sanch.

En l'any .DCCLXXXVI. fo presa la ciutat de Gerona per Carles manyus de poder de infels.

En l'any de .DCCCI. Ludovich entrà en la ciutat de Barchinona, que's liurà a Carles maynes qui la tolch a pagans.

E aparagueren en lo cel moltes steles al mig del jorn. En aquest mateix any fo stat gran terratrèmol e caygueren molts edificis e moltes viles e lochs. Es troba que viles e lochs se mudaren de hun loch en altre per spany de .vi. miles. En aquest hac en Ermínia gran mortalitat. En aquest temps ploch en Lombardia forment e ordi, el legum tot un dia. Es saguiren moltes d'altres meravelles en lo món.

En l'any de .DCCCXXXVII. a .XIII. calendes de agost se scuran lo sol e fo feta nit a hora de nona.

En l'any de .DCCCLXXXV. fo presa Barchinona per los sarrahins.

En l'any de .MCXLVII. fo presa Almaria per los chrestians.

[Fol. 22v]

En l'any de .MCXLVIII. a .III. calendes de janer fo presa Tortosa per chrestians.

En l'any de .MCXLIX. a .IX. calendes de noembre, fo presa Leyda e Fraga, tot en un jorn per chrestians.

En l'any de .MXCVIII. fo edificada o constituída la casa dels chrestians.

En l'any de .MCXII. e .xv. any de la edificació de la dita casa o orde, Sanct Bernat en edat de .xxii. anys entrà en la dita orde dels cisternenses ab més de .xxx. companyons. E visqué en la orde .xli. any havia com morí .LXIII. anys.

En l'any de .MCLIII. fo presa Ciurana e en aquell mateix any morí sanct Bernat.

En l'any de .MCLXIII. morí Ramon Berenguer, compte de Barchinona.

En l'any .MCLXXI. mataren lo archabisbe de Taragona. En aquest mateix any mataren sanct Thomàs, bisbe Canturiensis.

En l'any de .MCLXXVI. molts viren ploure sanch en lo terme de Cervera e en molts altres lochs.

En l'any de .MCLXXXVIII. fo presa la ciutat de Jerusalem e subjugat tot lo regna per lo soldà.

En l'any de .MCLXXXIX. a .vi. calendes de març, fo vist foch eixir del cel per molts lochs.

En l'any de .MCXCIII. en Guillem Ramon de Muncada matà Berenguer, arquebisbe de Tarragona.

En l'any de .MCCVI. sanct Francesch començà la orde dels fra menors.

En l'any de .MCCVII. se scuran fortment lo sol.

En l'any de .MCCVIII. ffo molt gran plaga de lagostes en Cathalunya e en Aragó.

En l'any de .MCCVIII. fo pressa Carcassona per los chrestians.

En l'any de .MCCXII. comensà sancta Clara la sua orde e visqué en la dita orde .XLII. anys, e ffo canonitzada .II. anys apres sa mort, en l'any .MCCLVI.

En lo matex any de .MCCXII. fo presa Calatrava e Ubeda per chrestians. E lo malvat Miramdi qui-s havia subiugada Espanya ffo vençut en batalla campal per los chrestians.

En aquest matex anys comensà sanct Ffrancesch la orda de los donats pobres.

En l'any de .MCCXIII. morí de nafres lo rey en Pere primer lo ver cathòlich qui-s coronà en Roma en lo mes de setembre.

[Fol. 23r]

En l'any de .MCCXXI. idus de agost, morí sanct Domingo, predicador.

En l'any de .MCCXXV. Ffraderich despulà les sglésias.

En l'any de .MCCXXVI. morí sanct Ffrancesch framenor a .III. de octubre. E fo canonitzat a .XVI. de agost de .MCCXXVII.

En l'any de .MCCXXVIII. fo gran pastlència de lagostes qui gostaven quant trobaven, e duraren .II. dies.

En l'any de .MCCXXIX. jorn de sanct Cilvestre, derrer de desembre ffonch presa Malorqua per lo rey en Jaume.

En l'any de .MCCXXXVIII. a .III. de octubre, jorn de sanct Dionís fo presa la ciutat de València per lo dit rey en Jaume.

En l'any de .MCCXXXVIII. s'escurà lo sol tant fort que apparagueren steles moltes al mig del jorn.

En l'any de .MCCXLIII. fforen apsonats los prelats de la sglésia per Fradich e en l'any de .XLVIII. gità tots los religiosos fframenós e predicadors de son regna de Cicília.

En l'any de .MCCXLIX. lo rey de França passà ultramar ab gran poder, e en l'any .L. ffo desbaratat e prés en Damiata per moros. En aquest any matex morí Ffraderich qui havia regnat .XXX. anys. E regnà en .LII. Corrandra fill seu. E en .LIIII. regnà Mamfre.

En l'any de .MCCLX. los hómens e las ffembres se anaven batent per las carreras ab lo cap cubert.

En l'any de .MCCLXIII. aparech una cometa en lo mes de juliol, e vingueren los moros en Spanya a llur dany.

En l'any de .MCCLXVI. Carles compta de Prohença vencé Mamfre demunt dit en batalla. E Carles fo confermat rey de Cicília per papa Clement quart. E aquest matex any, lo rey en Jaume d'Aragó pres Múrcia de moros; e en aquell mateix any, morí lo bisbe de Malorcha de mort sobtana.

En l'any de .MCCLXX. a .XVII. de agost lo rey Luís de França pres la ciutat de Cartago. E a .XX. de noembre del matex any, se partí la ost del dit rey de la dita ciutat per ço com lo rey fo mort naturalment.

[Fol. 23v]

En l'any de .MCCLXXVII. a .XX. de setembre, mossèn Pere de Caralt trancà lo port de Tunis.

En l'any de .MCCLXXVIII. lo rey en Pere d'Aragó pres Muntesa, a .XXII. de setembre. E en l'any .LXXIX. lo rey en Sanxo pres Motsó. E en .XCVII. fo presa Osca.

En l'any .MCXVIII. ffo presa Çaragosse.

En l'any de .MCLIII. ffo fundat lo monestir de Poblet.

En l'any de .MCCLXXVII. morí lo rey en Jaume a València e fo portat lo seu [cos] a Poblet.

En l'any de .MCCXLVI. foren molt grans pluges e gran pestilència de lagosts.

En l'any de .MCCVIII. se llevaren grans gents senyats de creu contra los heretges.

En l'any de .MCCLXXVII. a .XV. de noembre, ffo coronat en rey l'infant en Pere a Çaragossa.

En l'any de .MCCLXXVI. fra Pere de Muntcada, mestre del Temple en Aragó, e en Cathalunya stant en regna de València contra los

moros fo pres en la vall d'Albayda ab .iiii. frares e moriren-hi fra de Pugalt, fra Malveyart de Josa ab .viii. d'altres frares.

En l'any de .mcccii. anaren en Almari.

En l'any de .mcccxlvi. ffo axí gran pestilència de mortalitat que les morts majors apenes romàs la .x. part de les gents, e durà per tot .i. any e ffo universal per tot lo món. E ffo any molt fertil, e la meytat dels béns se perderen que no ffo qui-ls cullís.

En l'any de .mcccliii. en Bernat de Cabrera ab .xxxiii. galeas e .iii. naus se encontrà ab .l. galeas de janoveses en les mars de Sardenya e ffo gran batalla de las galeas. Entant que en Bernat de Cabrera .xxxiii. galeas ab bé .md. genovesos qui vingueren presos en les ciutats de Barchinona, de Malorque e de València.

En l'any de .mcccclv. lo rey en Pere passà en Serdenya ab gran stol en lo qual fo mes mortaldat e mortalitat e pres lo castell de Salguer, e jaquí donar los habitants per pietat.

En l'any de .mcccclvi. fforen .ix. galeas de genovesos devant/
[Fol. 24r]

/lo loch de Ciges en la vigilia de sanct Jaume del mes de juliol e prengueren-hi terra he hi affogaren .ix. alberchs però morí-hi lo capità e .xxxv. dels janovesos, e anaren-sen a mal guany.

En aquest mateix any, anà lo rey en Pere d'Aragó contra lo rey de Castella.

En aquest mateix any lo rey de Anglaterra vench ab gran gents d'armes sobre la ciutat de Marcela. E pres moltes viles e lochs del rey de Ffrança. E pres lo rey de França e .i. fill seu qui morí en la presó.

En l'any de .mcccclvii. vench gran plaga de lagosts en les parts de Terragona e de Tortosa, mas grat a Déu no feyen gran mal.

En l'any de .mcccclviii. lo rey en Pere d'Aragó ffo devant lo loch de Oges, jorn de sanct Johan de juny, ab .xxvii. galeas anant contra lo rey de Castella, lo qual era ab gran stol sobre la ylla de Iviça.

En l'any de .mcccclvi. Enrich, comte de Trestàmara, ensemps ab lo rey en Pere d'Aragó ab gran gent d'armes de França, entraren en lo regne de Castella e tota la Castella oboy lo dit Enrich qui-s coronà rey en Toledo lo jorn de cincogèsima. E lo rey don Pedro de Castella fugí, e don Henrich pres possessió de tot lo regne.

En l'any de .MCCCLXVII. ploch de dia moltes hurugues en lo mes de setembre. E en lo matex any, fo feta pau perpetual entre lo rey en Pere d'Aragó e lo príncep de Gales.

En l'any de .MCCCXX. feu tan grans vents que en lo marítim arrabassà més de .D. arbres e levave los lauts dels parats mudant-los sa ella, entant que les gents se'n daven gran maravella.

En en aquell any comensaren grans mortaldats qui duraren per dos anys següents.

En l'any de .MCCCLXXIII. començà de ffer gran teratrèmol e durà en tro l'any .MCCCLXXX., durà .VII. anys.

En l'any de .MCCCLXXIII. ffonch gran carestia e ffo lo mal any que moltes gents moriren de fam, valech .C. sous .I. quortera de forment. E l'any apres de .MCCCLXXV. baxà a .XXXIII. sous. E en aquest any morí l'infant de Malorcha.

En l'any de .MCCCXCIII. fonch lo bareox del call dels juheus de Barchinona que ls barregaren quant havien e mataren quants ne pogueren aconseguir que no-s volguessen ffer chrestians e ffo en agost.

[Fol. 24v]

En l'any de .MCCCXCIII., divenres a .XVI. de setembre, hora de .XI. horas, morí papa Climent VI en Avinyó, e ffo la nova al rey en Johan en Barchinona lo digmenge apres envers .VI. horas apres mig jorn, e disapte a .III. d'octubre del mateix any, vench nova en Barchinona que los cardenals de Avinyó havien elegit en papa lo cardenal de Spanya qui havia nom Pere de Luna, aragonès, e ffo intitulat papa Benet XIII.

En l'any de .MCCCXCVI., en lo mes de mag, morí lo rey en Johan de mort soptana, cassant en lo bosch de Ffoxà, en Empurdà. E en lo abril de .MCCCXCVII. ffo lo rey en Martí, son frare, en Barchinona vinent de Cicília que havia conquesta per son fill. E passà a la venguda per Avinyó, hon pujà de Macella per visitar papa Benet XIII qui li féu gran festa. E fonch-hi lo digmenge de la rosa.

En l'any de .MCCCIII. ffo gran diluvi en Malorques que se'n portà un terç e lo milor de la ciutat e morí molta gent. E en l'any següent ffo en les parts de Barchinona fins a Tarragona, més no-y morí nengú.

En l'any de .MCCCVI., a .IX. de noembre, fo barraiat lo loch de Barrenys per moros qui s'emportaren catius quants hi habitaven.

En l'any de .mcccciii., migant ffabrer, apparech en lo cel una cometa en forma de trompa ab gran choa e durà tots vespres per tota la coesma, e seguiren-se mortalitats l'astiu següent.

En l'any de .mccccix., lo .viii. jorn de pascha, en l'alba, féu un fort teratrèmol e foren grans mortaldats aquell stiu e tot l'any.

En l'any de .mccccxxi., dimecres, hora de Ave Maria, a .xxix. de janer, aparech en lo cel una cometa o senal resplendent e radiant comensant axir da veras entre levant e tremontana, anant fuir quax entre ponent e migjorn, anant per l'ayre stillant e fahent brugit, lansant purnes, donant claror quax color de foch, jaquint gran choa quax blancha per ellà on passave. E apres miga hora de son passament fféu un tro e era lo cel molt clar e serè.

[Fol. 25r]

En aquest matex any, en les festes de Nedal, lo rey Alffonso ffo ab son stol sobre Bonifaci. E lo jorn de sanct Johan Evangeliste arribaren-hi .viii. naus grosses de janovesos en què havia de .iiii^m. combatents en sus. E apres .iiii. jorns, entraren en lo port e donaren fort batalla al stol del rey, qui durà de tercia fins a vespres, en la qual moriren molts, e stigueren .iiii. jorns en lo port, e puys fornit lo castell de Bonifaci e vituales d'armes e de gent tornaren-se'n en Jènova, e lo rey tench lo camp .x. jorns puys passassen en Cicília.

En l'any de .mccccxxiii., a .xxviii. de mag, se divulgà la mort de papa Benet XIII, qui morí a Paníscola. E digueren alguns que era mort a .xxiii. del dit mes, altres affermant que molt havia que era mort. Aquels que hi eren ne saben la veritat. E dijous, a .x. de juny apres següent, los .iiii. cardinals que ell havia fets de nou, lo jorn de sanct Andreu precedent ans que morís, eleguen en papa dins Paníscola Gil Monyós, aragonès, que era canonge de València, e intitularenlo Climent VII.

En l'any de .mccccxx [I]²ii. a .xi. del mes de maig, partí de la plaga de Barchinona la ambaxada o armada per lo general de Cathalunya tram[eté]³ al rey Alffonso, lo qual era en Nàpols, assetjat per los napolitans, en la qual armada havia entorn .x. mila combatens e eren les fustes següents, ço és, .x. ah .xii. galeas, .iiii. bargantins, .ix. naus grosses e .v. cochas e altres fustes. En a .xx.⁴ juny del dit any, les dites fustes e armada arribaren en Nàpols, e

2. Hi ha un forat.

3. *Id.*

4. La data és de mal llegir a causa d'una taca.

barrejaren Nàpols, e deslliuraren lo rey, lo qual era assetjat e en stratura. E en l'any mateix a .ii. de deembre, arribà lo dit rey Alfonsso en Barchinona ab de la ciutat de Marcela .xxxiii. galeas, e vinent de Nàpols hac barragada e affogada la ciutat de Marcela.

En l'any de .mccccxxiii. lo rey Alfonsso féu gran ajust de gent d'armes ab que anà a la frontera de Castella per desliurar son frare don Enrich, lo rey de Castella li tenia pres.

En aquest mateix any, a .xxi. de juny, partiren .xxiii. galeas de la plage de Barchinona per anar sobre Gènova on stigueren/

[Fol. 25v]

/algun temps puys ab don Pedro, germà del rey, barrejaren e prengueren ab batalla la ylla dels Querguens del rey de Tunis e se-n portaren, entre moros e mores e infants, be []⁵ ànimes ultra que-n moriren en la batalla més de [].⁶

En aquest any mateix, de noembre daembre de .mccccxxiii. e janer e ffabrer de .xxiii., fforen grans pluges continues per les quals caygueren molts alberchs e hedificis. Es trobaren mosos qui-s mudaren alenagant per més de bonget de dart e açò en vales tots cencés.

En l'any de .mccccxxvii., de ffabrer, comensaren los forts terratrèmols continua de què ans de migant coresma fo dirruit totalment lo loch de Mer e moltes d'altres lochs, viles, castels e masos. E ans de pasqua ach caygudes més de .lxxx. sglésies entre lo bisbat de Vich e de Girona. E l'any següent de .mccccxxviii., lo jorn de nostra dona sancta Maria canaler, qui és lo .ii. jorn de ffabrer, féu entre .vii. e .viii. hores de matí com hom se ajustave al offici un tan gran terratrèmol que enderrochà la O de Sancta Maria del Mar de Barchinona, on moriren bé .xxx. persones, algunes que n-i hac nefrades e guastades. E en Puigserdà ne moriren més de .cc. e en molts altres lochs. E duraren los dits terratrèmols bé .v. anys, e en l'any següent de .mccccxxix. se seguiren grans morts.

5. En blanc.

6. En blanc.